№ 54: (ПЕРЕ)ТВОРЕННЯ СВІТУ

Блукання уявним простором міста

ГАЛИНА ПОМИЛУЙКО

20 ЛИСТОПАДА 2019

В Україні дедалі більше людей мешкає в кількох великих містах, куди хтось вимушено приїздить у пошуках освіти і праці, а ще хтось – у гонитві за якісно інакшим стилем життя. Мешканцям Києва, Львова, Харкова, Одеси чи Дніпра давно відомі неписані правила, за якими вирує життя в їхніх містах, – той буденний церемоніал, який хутко опановують приїжджі, аби не надто різнитися від «корінних» містян.

Martha Nyrkova

Однак, розмиваючи ідентичності безлічі «інших» у глобалізаційному місиві, місто також несвідомо формує уявний образ себе самого, перетворюючись на тривкий колективний фантазм. Годі й казати, що листівки й артальбоми про Львів переповнені означниками «культурної столиці правдивої українськости», Харків сприймають як «осередок сучасного мистецтва й IT», а над Києвом, попри всю кітчевість, досі витає привид «стольного европейського граду» – і не важить, що справжній простір міста старанно позбавляють обличчя. Уявні міста живуть довше, ніж реальні. Може, саме тому стільки видавництв зараз публікує репринти старих путівників, альбоми зі світлинами минулого століття, давні карти, збірники старокиївських звичаїв чи таємниць галицьких передмість. Містянам, які з болем відчувають незворотність урбаністичних процесів, часом здається, що подорож до іншого, незнайомого міста – це необхідність, яка дозволить подивитися на рідний простір із дещо іншої перспективи. Адже неможливо почуватися вдома туристові, що захоплено крокує наперед картографованими в путівникові шляхами чи, блукаючи, губиться посеред невідомих вулиць. А може, не так уже й неможливо, як здається на перший погляд?

Французький єзуїт Мішель де Серто, історик і філософ повсякдення, описує досвід блукання рідним простором як принципово мандрівну практику, базова засада якої – необхідність помилятися місцем. Саме прогулянки без конкретної мети й траєкторії уможливлюють перепрочитання міського тексту, який схематично накреслили урбаністи й архітектори. З одного концепту міста (якщо, звісно, є концепт, а не еклектично нагромаджене абищо) постають численні індивідуальні історії, зіткані з мінливих і щоразу інших просторових досвідів. Чи безцільно розгулювати містом, зазираючи в досі незнані закути й подвір'я, чи час від часу зупинятися, роздивляючись монументи, які ми звикли швидко проминати, чи крокувати давно занедбаними вулицями, продираючись через огорожі, – усе це феноменологічні практики, які Моріс Мерло-Понті назвав «інакшою просторовістю». Простір, який нас оточує і який ми наділяємо власними сенсами, припиняє бути теоретичною, геометрично й географічно розпланованою візією містобудівників, а постає як сукупність метафоричних і міфологізованих суб'єктивних топосів, що можуть утворювати єдину мережу або існувати як окремі локації, на які нашаровуються наші ідеї. Це такий собі музей індивідуальної пам'яті.

Французький єзуїт Мішель де Серто, історик і філософ повсякдення, описує досвід блукання рідним простором як принципово мандрівну практику, базова засада якої – необхідність помилятися місцем.

Недарма де Серто порівнює мовленнєві акти та прогулянки: якщо мовою ми називаємо жорстку формальну структуру приписів, а кожне висловлювання – вільним вибором із усього, що в ній міститься, то блукання перетворюється на простір індивідуального висловлювання, де помилка стає порушенням усталеного порядку, яке єдине здатне утвердити інакшість мовця. Мандрівник має купу можливих маршрутів і перешкод, із якими імпровізує, які долає або яким, навпаки, кориться, які актуалізує, видозмінює чи прирікає на відмирання й інертність, немов їх ніколи й не існувало. Мовну аналогію де Серто поглиблює, кажучи про риторичний вияв мандрівного жесту. Наше блукання простором міста не лише вносить певну невизначеність до логістично обґрунтованого ландшафту, а й метафорично проявляється у двох риторичних фігурах, які де Серто вирізняє за Жаном-Франсуа Огуаяром. Ідеться про синекдоху й асиндетон. *Синекдоха* – це позначення всього феномену назвою його частини. У просторі зір членує загальну картину на деталі, кожна з яких може суб'єктивно виявитися тим символом, що асоціюватиметься з конкретною місцевістю. Крамниця, де ми полюбляємо купувати книги, кав'ярня, де колись зустрічалися з дорогими людьми, будинок на розі вулиці,

де жила бабуся, бордюр, за який перечепилися, – тільки ці місця важать для нашого сприйняття вулиці, кварталу, району чи, зрештою, усього міста, для подальшої консервації їх у прошарках нашої пам'яти та свідомого чи несвідомого відтворення під час мандрів. Очевидно, що фрагментація, ущільнення та збільшення окремих деталей з одночасним применшенням або й суцільним ігноруванням інших створюють лакуни, пропуски, зсуви, цілені відірвані шматки міста, яким нема місця в нашій ментальній картографії. В акті висловлювання це явище має назву *асиндетон* – брак сполучних слів між частинами речення, реченнями чи фразами.

Відчуття простору міста, отже, одночасно еліптичне та складене з численних посилань і цитат, це переплетіння індивідуальних і колективних мап. Ті, хто давно мешкає в місті, майже ніколи не намагаються вхопити його згори, з паноптичної перспективи, на відміну від туристів, які неодмінно мусять побувати на Золотих воротах чи Замковій горі. Оманливість таких силкувань містяни відчувають безпомилково. У їхніх блуканнях рідним простором множинність особистісних наративів єднається в строкату ковдру мітологеми в тому, що Жак Дерріда назвав «семантичним блуканням», себто колективною процедурою стирання одних частин міста, увиразнення інших, наділення їх особливими означниками, деформації первинного задуму й унеможливлення його остаточної фіксації. Франко-алжирський філософ, який глибоко осмислював тему блукання, запропонував поняття *destinerrance* – поєднання долі (тобто напряму) і блукання, яке, проте виявляє себе як *adestinerrance* – мандрівки, не зверненої нікуди, ні до чого й ні до кого, що єдина й дозволяє прочитати маршрут тобі та іншим. Це і є справжній досвід виписування власної історії, індивідуальне оприсутнення тотальної відсутности, привласнення бодай частки того, що належить невідомому символічному порядкові.

Яскравим прикладом колективної метафоризації Києва та сприйняття його радше як уявного простору стала полеміка, що кілька років тому спалахнула навколо нової будівлі театру на Подолі, на Андріївському узвозі. Роздратовані голоси лунали значно гучніше за нейтральні чи вдоволені. Лементували про знищення «серця Києва», «українського Монмартру» й «духу старого Подолу», про невідповідність сучасних архітектурних форм навколишнім пейзажам. Уже на рівні висловлювань очевидно, що уявний Андріївський узвіз як простір старожитностей, етнічности, одвічної домівки Проні й Голохвостого та пізньоімперського кітчу може вмістити торгові ряди, музеї, кав'ярні, навіть будинок-музей Михаїла Булгакова, одночасно витісняючи аварійні будинки, чиї фасади завішені ганчір'ям, дедалі осучасненіші модні бутики й загиджені закапелки. Панівний уявний дискурс ці деталі явно ігнорує, а архітектора-харків'янина сприймають як чужинця, який нехай краще створює подібні проєкти в рідній «столиці конструктивізму». У соціальних мережах не раз жартували про схожість нового театру з крематорієм чи домовиною, що брутально розташувалась у колисці київського затишку. Однак три роки по тому бачимо, що уявний простір Подолу зрештою інтегрував

будівлю театру й чуємо лише окремі голоси туристів, що з подивом реагують на саму її наявність, міцно прив'язуючи образ театру до топіки сучасного Києва.

Що врешті-решт спонукає нас до піших мандрівок добре відомими чи ще не знаними місцинами рідних міст і містечок? Чи прагнемо ми знову зануритись у «пустелю своєї пам'яти», аби витягти зі сховку те, чого більше немає, та, оприсутнивши на хвилинку, знову заховати глибоко всередину? Чи блукання новими, почасти навіть бентежними локаціями здатне допомогти нам витворити той сповнений легенд і слідів уявний простір, якого так бракує в часи кризи символічного порядку й тотального викорінення?

ГАЛИНА ПОМИЛУЙКО 20 ЛИСТОПАДА 2019

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in **/home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php** on line **284**